

HAJLÉKTALANSÁGHOZ VEZETŐ UTAK (Öt esetleírás)

1.

A hajléktalanság a mai magyar társadalom súlyos és kezelhetetlennek tűnő problémáinak egyike. Olyan probléma, amely nem új keletű, ennek ellenére hatékony, működőképes megoldást a mai napig sem sikerült találni rá. Olyan problémáról van szó, amely — sok más problémához hasonlóan — nem értelmezhető önmagában, hanem csak különféle tudományágak eszközeivel, módszertanával és szemléletével. Éppoly hatékonyan és sikeresen vizsgálható pszichológiai szempontból, mint amennyire szociológiailag vagy épp a művészeteken keresztül. Egy hajléktalannal foglalkozó szociális munkásnak egyesítenie kell magában ezeket az első látásra egymástól igen különböző megközelítési módokat. Egyszerre kell pszichológusnak, szociológusnak, lelkesznek vagy épp írónak lennie, amennyiben tárgyilagosan és pontosan szeretné közvetíteni a társadalom felé azokat a segélykiáltásokat, amelyeket nélküle nem hallana meg senki.

A hajléktalanság — kissé már elcsépelet közlivel élve — botrány, olyan botrány, amely lassan belesimult hétköznapijainkba, részévé vált életünknek már csak amiatt is, hogy nap mint nap szembesülünk vele, akár akarjuk, akár nem. Megszokottá vált, a városi élet szükséges velejárója lett, szinte már észre sem vesszük. Ettől azonban még ugyanolyan probléma maradt, mint volt kezdetben, sőt, az utóbbi években inkább úgy tűnik, hogy egyre többen vannak azok, akik elérték a mélypontot, a „meder alját”, ahonnan már nem lehet mélyebbre zuhanni, felfelé viszont nem látszik kiút. Egyre magasabb azon embertársaink száma, akik kisodródtak a pálya szélére, akik kihullottak a társadalomból, elvesztettek szinte minden kapcsolatot velünk, a pályán belül lévőekkel. Ezek az emberek a senki földjére kerültek, olyan légüres térbe, amely nem vezet a hangot, és mozogni sem nagyon lehet benne, mert nincs kapaszkodó és fogódzó, nincsenek irányok.

Hajléktalannal dolgozom, így talán közelebbről ismerem problémáikat és élethelyzetüket, mint mások. Az alábbi életútinterjúk és esetleírások segítségével megpróbáltam megkeresni azokat a pontokat interjúalanyaim életében, ahol még lett volna lehetőségük arra, hogy megfelelő segítséggel helyrehozzák az életüket.

A hajléktalannal kapcsolatos számtalan sztereotípiát megnehezíti visszatérésüket a társadalomba. Ezeket az előítéleteket először is fel kellene számolnunk ahhoz, hogy egyáltalán esélyt teremtsünk számukra az újrakezdéshez. Ezek az előítéletek elfedik előlünk a nélkülözö em-

bert, és megkönnyítik számunkra a közömbösség fenntartását. Csak abban az esetben válhat sikeressé egy hajléktalan reintegrációja, ha egyenrangú félként, valódi partnerként tekintünk rá.

A hajléktalanná válás folyamatának nyomom követésére, illetve a veszélyeztetettség érzékelésére jóval nagyobb hangsúlyt kellene fektetnünk. Valójában persze összetársadalmi feladatról lenne szó, a szolidaritás fogalmának újragondolásáról. Egy megfelelően működő közösség mindig időben észreveszi, ha valamelyik tagja bajba kerül, így az idejekorán nyújtott segítség elejét veheti a későbbi súlyos problémáknak.

A hajléktalanságot egy rövidebb-hosszabb ideig tartó lecsúszási folyamat előzi meg. Ez az a folyamat, amikor a „leendő” hajléktalan lába alól kicsúszik a talaj, és fokozatosan elveszíti addigi életének szereplőit, helyszíneit. Megszűnnek addigi társas kapcsolatai, megszűnik addigi lakó-környezete, egyszóval egy merőben új, számára ismeretlen és rendkívül bizonytalan állapotban találja magát. Mindez azonban az esetek túlnyomó többségében nem egyik pillanatról a másikra következik be, hanem hónapok, vagy akár évek alatt. Kezdődhet válással vagy a munkahely elvesztésével, de az állami gondoskodásból való kikerüléssel, illetve valamilyen betegséggel is. Ezek olyan mozzanatok, amelyek nem okai feltétlenül a hajléktalanságnak, inkább rizikófaktoroknak tekinthetők. Nem törvénytörés, hogy minden munkanélküli vagy elvált ember hajléktalanná váljon, mint ahogy nem is válik azzá. A lecsúszási folyamat nem egykomponensű, sokféle összetevő alkotja. Az elválást megelőzheti a már sokkal előbb kibontakozott alkoholizmus, a munkahely elvesztését és a tartós munkanélküliséget pedig előidézhetheti a szakképzettség hiánya. A folyamat egy idő után befolyásolhatatlanná válik, ilyenkor már külső segítséggel is nagyon nehéz megállítani. Épp ezért lenne rendkívül fontos, hogy ezt a folyamatot még idejében észrevegyük, és amennyire lehet, fékezzük, illetve a visszájára fordítsuk.

A hajléktalanság egy folyamat végállomása, és a legkritikább esetben valami újnak a kezdete. Olyan egzisztenciális, szociális, pszichés és mentális állapot, amely az ember számára hosszú távon elviselhetetlen.

Ebben az írásban — esetleírások segítségével — igyekszem tetten érni azokat a momentumokat és helyzeteket az általam megszólított hajléktalannak életében, amelyek a lecsúszási folyamat kezdetének vagy főbb állomásainak tekinthetők. Maga a folyamat érdekelt tehát, életüknek az a periódusa, amely aztán a hajléktalanná válásukhoz vezetett.

Ma Magyarországon nagyon magas azon emberek száma, akik fokozottan ki vannak téve a le-

csúsztató folyamat minden veszélyének. Sokan közülük már rá is léptek erre az útra. A tömeges lecsúszás a hajléktalanok számának ugrásszerű növekedését hozhatja a közeljövőben. A hajléktalanná válás megakadályozásának egyetlen hatékony eszköze az, ha ezt a lecsúszási folyamatot próbáljuk meg kezelni.

2.

Az alábbi esetleírásokat munkahelyem, az Oltalom Karitatív Egyesület hajléktalanszállóján készítettem. Hét éve dolgozom ott. Korábban azt gondoltam, viszonylag egyszerű lesz interjút készíteni néhány hajléktalannal. Aztán beláttam, hogy ez egyáltalán nem könnyű feladat, és sokkal több nehézséget rejt magában, mint gondoltam. A hajléktalanok között sokan vannak, akik egyébként szívesen beszélgetnek a szociális munkásokkal, amikor azonban „hivatalosra” fordul a dolog, Magyarán amikor előkerül egy papír és egy toll, esetleg egy diktafon, legtöbbször szótlanok válnak, és nem egyezik bele a beszélgetés rögzítésébe. Van bennük valami bizalmatlanság és félelem mindenfajta őket érintő, hivatalosnak tűnő eseménnyel szemben. A hivatalos formákkal szembeni gyanakvás teljesen érthető esetükben, hisz számukra az állam vagy egyéb szervezetek képviselői egyet jelentenek a többségi társadalommal, amellyel kapcsolatban úgy érzik, hogy az kivetette őket magából. Van köztünk egy „láthatatlan fal”, ahogy egyikük kifejezte. A hajléktalan kívülről, a társadalom határain túlról beszél, egész személyisége ennek jegyében működik. Számára mindenki, aki ezeken a határokon belül tartózkodik, elérhetetlen messzeségben van, még akkor is, ha esetleg napi kapcsolatban áll ilyen emberrel. Jó példa erre, amikor egyik ügyfelünk este odajött hozzám azzal, hogy szeretné elmondani, milyen sokat jelentett számára, amikor aznap reggel az utcán találkozottunk, és én hangosan köszöntem neki. Azt gondolta, hogy intézményen kívül észre sem veszem majd, átnézek rajta, szándékosan nem ismerem meg. Magyarul azt várta tőlem is, amit a társadalom részéről általában kapni szokott: az elutasítást.

A hajléktalanok a diktafonnal kapcsolatban még bizalmatlanabbak, mint a kézírásos lejegyzés esetében. Egyikük úgy fogalmazott, hogy a diktafon jelenléte a beszélgetésben olyan, mintha rendőrségi kihallgatáson venne részt. Ezért inkább a jóval körülményesebb, de talán a részükre könnyebben elfogadható módszert választottam: a kézírásos rögzítést. Ennek a módszernek megvan az a hátránya, hogy a beszélgetést nehezebbé teszi, viszont vállalnom kellett annak érdekében, hogy az interjúk egyáltalán elkészüljenek. Egyetlen esetben vettem diktafonra a beszélgetést, azt

viszont interjúalanyom kérésére le is töröltem, miután leírtam.

A beszélgetéseket igyekeztem úgy irányítani, hogy interjúalanyaim kronologikus sorrendben mondják el életük fontosabb epizódjait. Ez néha nem volt könnyű, mert sokan közülük egész nap szinte senkivel nem beszélnek, ezért hajlamosak arra, hogy aktuális problémáikat, vélt vagy valós sérelmeiket, illetve egyéb oda nem illő történetet is beleszöjjenek az interjúba. A beszélgetések forgatókönyvét úgy próbáltam meg kialakítani, hogy a rövid élettörténet után arról is tudjunk beszélni, hogy a megkérdezett szerint mi vezetett ahhoz, hogy hajléktalanná váljon, és lát-e kiutat a helyzetéből. Azt figyeltem meg, hogy a kezdet mindig elég nehéz volt, döcögösen és nehezképpen indultak az interjúk, aztán egy idő után felengedtek interjúalanyaim, gördülékenyebben és felszabadultabban tudták elmondani történetüket. Volt, aki megjegyezte, hogy így egyben még soha nem mondta el senkinek élete vázlatos eseményeit, és már az is segítség volt a számára, hogy elmondta, mert így utólag megértett bizonyos momentumokat személyes élettörténetéből.

Az esetleírások során a megkérdezettek nevét természetesen megváltoztattam, még a monogramok sem egyeznek a valódiakkal.

(M. G.)

M. G. 1960. március 5-én született Budapesten. Szülei munkásemberek voltak, édesanyja szakácsnő, édesapja pincemester egy szállodában. G.-t korán érdekelni kezdték a különböző hangszerek. Zenei általános iskolába járt. Már ebben az időben játszott harmonikán. A zenei általános iskola után zenei szakközépiskolában folytatta tanulmányait. Ebben az időben a főiskolán (konzervatóriumban) nem volt harmonika-tanszak, ezért a harmadik évben G. otthagya az iskolát, és elment dolgozni. Közben viszont járt különböző énekkarokba énekelni. Életének erre az időszakára jó szívvel emlékszik vissza. A metróhoz került dolgozni, ahol betanított villanyszerelőként helyezkedett el. Metrószerelvényeket javított. Közben fejlesztette a hangját is, és fel is vették a Magyar Néphadsereg Művészegyüttesébe énekkari tagnak. Ez a lehetőség csak három hónapig tartott. Az együttesnél három hónapos próbaidő volt, de G. ekkoriban már igen sokat ivott, és emiatt nem hosszabbították meg a szerződését. Ezt a momentumot G. a mai napig kudarcként és súlyos hibaként értékeli. Az együttesnél főállásban énekel, mellette nem is kellett munkát vállalnia. Később próbálkozott még más énekkaroknál is (Operettszínház, Temetkezési Intézet Énekkara), de hosszabb-rövidebb idő elteltével mindenhol eltanácsolták az ital miatt. („Akkoriban már

keményen ment a tüdő” — ahogy G. megfogalmazta.) Miután G. belátta, hogy ezen a vonalon nem számíthat előrejutásra, elhelyezkedett az egészségügyben. Volt mütősfiú, betegszállító és boncsegéd is különböző fővárosi kórházakban (Nyíró Gyula Kórház, I. számú szemklinika stb.) Ekkoriban még édesanyjával élt, annak budapesti lakásában. A szemklinikán ismerkedett meg későbbi feleségével, aki ott ápolóként dolgozott. 1983-ban összeházasodtak. Először az anyósáék-nál laktak Pestlőrincen, majd hozzájutottak egy komfort nélküli tanácsi lakáshoz a főváros VIII. kerületében. Közben megszületett első gyermekük 1984-ben, aztán a második 1986-ban. Mindketten fiúk. A nagyobbik gyermek asztmás volt, és mivel ekkoriban vált lehetővé az, hogy a férj is elmehet GYES-re, G. maradt otthon gyermekével. Döntésében nyilván közrejátszott az is, hogy felesége jobban keresett nála. 1986-ban elváltak, G. szerint valójában azért, mert így a felesége, aki a két gyermeket nevelte, jogosult lett egy nagyobb lakásra. Persze emellett sokat nyomott a latban az is, hogy sokat „linkeskedett”, barátinője volt, és többször előfordult, hogy havi fizetése jelentős részét elitta. Az új lakásban azért még együtt éltek egy darabig. Volt felesége közbenjárására innen utalták be egy hathetes elvonókúrára, amit G. tisztességgel végig is csinált, bár utólag úgy értelmezi, hogy „ez csak egy álca volt valahol”. Ebben az időben már nem az egészségügyben dolgozik. Egy barátja révén ismerkedett meg L.-l, egy építőiparban tevékenykedő alvállalkozóval, akivel aztán hosszú ideig dolgozott együtt. Főleg földmunkákat vállalt, árokásást, kábelfektetést. Elköltözött felesége lakásából, és viszsza költözött édesanyjához. 1992-ben ismerkedett meg későbbi élettársával, E.-vel, akinek két gyermeke volt előző házasságából, de a nagyobbik nem élt már vele. Oda is költözött E. lakásába. Ezt a lakást E. nagyobbik fia valahogy „elrekvirálta”, ezért leköltöztek Monorierdőre, E. rokonaihoz. Onnan rövid idő elteltével Újszilvársra, ahol szintén E.-nek valamilyen hozzátartozója élt. G. közben Budapesten dolgozott, ahol barátoknál lakott, fizetése egy részét pedig rendszeresen hazaküldte. Egy alkalommal, amikor hétvégén hazautazott, E. nem engedte be a házba. G. szerint kapcsolatuk zátonyra futásában az ital játszott döntő szerepet, de itt már az élettárs is ivott, és G. szerint ebből származtak aztán a problémák.

G. édesanyja is vidékre költözött szülőfalujába, Mórahalomra. Budapesti lakását, ami nem volt a sajátja, csak „valami főbérletszerűség”, visszaadta.

G. olykor különböző szállásokon élt, máskor a barátainál lakott szívesleg lakáshasználóként. Viszonylag sokáig élt egy barátja VII. kerületi laká-

sában, aztán amikor a barátja meghalt, kiköltözött Budaörsre egy másik ismerősehez. Itt már egy nehezen fűthető faházban volt a szállása. G. ettől az időszakától számítja magát hajléktalannak. A budaörsi telek után különböző hajléktalanszállásokon élt, majd egy pomázi ismerőse befogadta magához másfél évre. Ez az ismerőse kómúves volt, mellette látott el segédmunkási teendőket. Aztán elfogyott a munka, nem akart ismerőse nyakán maradni, akinek családja volt, ezért visszajött Budapestre 2007 decemberében, és azóta egy hajléktalanszállón él a VIII. kerületben.

Elmondása szerint még visszamehetne E.-hez, volt élettársához, akivel egy-két évvel ezelőtt beszélt utoljára, de nincs hozzá kedve, mert arrafelé nincs munka, és E.-vel sem szeretne egy fedél alatt élni már. Gyerekeivel nagyon ritkán találkozik. A nagyobbik külföldön él, a kisebbiket évente egyszer-kétszer látja a nagynénjénél. Úgy érzi, még vissza tudna menni dolgozni az egészségügybe, csak attól fél, hogy alkoholizmusa miatt nem alkalmazzák, és ő sem bírná sokáig a rendszeres munkával járó, viszonylag absztinens életmódot.

M. G. életútjában meghatározó az alkohollal való kapcsolata. Fiatalon nyitva állt előtte a zenészi, énekesi pálya, de ezekkel a lehetőségekkel nem tudott élni alkoholizmusa miatt. G. kifejezetten intelligens, jó beszélgetőpartner, szókimondó érezhető, hogy széleskörű műveltséggel rendelkezik. Saját bevallása szerint akkor került a lejtőre, amikor a Néphadsereg Művészegyütteséből kirúgták. Ez valóban sorsfordító pontnak tűnik élettörténetében. Ha sikerült volna ott maradnia az együttesnél, életútja egészen más irányt vehetett volna, hisz akkoriban nagyon nehéz volt oda bekerülni, de akinek sikerült, a kórustagságból szépen meg tudott élni.

G. szerint élete ezek után kényszerpályára került. Voltak ugyan még próbálkozásai egyre alacsonyabb színvonalú kórusoknál, de sokáig azokban sem volt képes megmaradni. Aztán eljött a pillanat, amikor belátta, az éneklést és a kórustagságot el kell felejtene, és egészen más irányban kell elindulnia. Azonban ez az irány már nem a saját választásán alapult, hanem a szűkös lehetőségek kényszerítő erején.

Bármibe fogott, az előbb-utóbb szétesett, felbomlott, megszűnt. Házassága nagyon hasonló módon ment tönkre, mint énekesi karrierje. A „linkeskedést”, italozást, valamint azt, hogy fizetéséből gyakran alig vitt haza, nem sokáig tudta tolerálni a felesége. Alkoholizmusa miatt esett ki az egészségügyből is, és került az építőiparba, ahol amúgy a legtöbb hajléktalan elhelyezkedik. Későbbi élettársa szintén alkoholista volt, akivel gyakran voltak tettelegességig fajuló konfliktusaik.

Egyébként G. egyáltalán nem tűnik agresszívnek, van benne valami eredendő finomság és elegancia (még akkor is, ha ez jelenlegi állapotában egyáltalán nem látszik rajta). Törvényszerű volt, hogy élettársi kapcsolatának is előbb-utóbb vége szakad, és ezek után G. már különböző szállókon élt, vagy szívésségi lakáshasználóként ismerősöknél töltött több-kevesebb időt.

Azt mondja, szerinte még alkalmas lenne rendszeres munkavégzésre, csak attól fél, hogy az ital erősebb lesz nála, és emiatt hamarosan megszabadulnának tőle. G. nem magányos ember, van egy nagyon jó barátja, F., akivel több mint húsz éve ismerik egymást, még azokból az időkből, amikor mindketten családos emberek voltak, és munkahellyel rendelkeztek. A sors különös fintora, hogy mindketten hajléktalanná váltak, ráadásul nagyjából egy időben. Pillanatnyilag kuznáznak, üveget gyűjtenek, ritkábban fémet.

G.-nek jelenlegi állapotában nem sok esélye van arra, hogy rendszeres munkához jusson. Sokéves alkoholizmusa erősen megviselte szervezetét, jóval idősebbnek is néz ki a tényleges koránál. Úgy tűnik, valójában beletörődött abba, hogy számára innen már nincs kiút, és életének hátralévő részét hajléktalanként fogja eltölteni.

(L. Z.)

L. Z. 1967-ben született Székesfehérváron. Egy öcsce és egy bátyja van. Édesanyja konyhai takarító, édesapja zöldséges volt. Gyermekkorát egészében véve nyomasztónak és boldogtalannak élte meg. Apja súlyos alkoholbeteg volt, aki nem egyszer a gyerekek szemé láttára verte meg anyjukat, de az is előfordult, hogy anyjukkal együtt a gyerekeket is bántalmazta. Általános iskolában közepepes tanuló volt, egyedül a sport volt az, amivel kitűnt a többiek közül. Testnevelő tanára javaslatára kezdett el kilenc éves korában futballozni, aki észrevette, hogy nagyon jó labdaérzéke van. A helyi sportegyesületbe járt, ahol edzője is nagyon meg volt vele elégedve. Sikeresen szerepeltek különböző körzeti bajnokságokon, sok érmet és oklevelet gyűjtött össze. Futballkarrierjének a pályaválasztáskor lett vége, amikor édesanyja megtiltotta neki, hogy továbbra is eljárjon az edzésekre. A szakma megszerzését fontosabbnak tartotta, mint a sportot, a kettőt együtt viszont nem engedte a fiának.

Z. szakmunkásképző iskolába került, ahol karosszerialakatosnak tanult. Később sosem dolgozott a szakmájában, szerinte azért nem, mert rossz képzést kapott. A szakma gyakorlati oldalát egyáltalán nem tudta elsajátítani, inkább az elméleti képzésre helyezték a hangsúlyt. Az iskola elvégzése után különféle segédmunkákat vállalt, volt vonatfékező a vasútnál, illetve árufeltöltő különböző áruházakban. Ebben az időben is a szü-

leivel élt, közben a testvérei elköltöztek otthonról. A szülei között ekkorra már végképp elmérgesedett a viszony, külön szobában éltek, hogy lehetőleg ne is találkozzanak egymással.

1995-ben édesapja az alkoholizmusa miatt kialakult májsugorban meghalt. Z. szerint ebben döntő szerepe volt annak, hogy egyik barátjával házilag készítettek pálinkát különböző vegyszerek segítségével. Miután édesapja meghalt, Z. édesanyja eladta a lakást, mivel rendkívül sok adósságuk halmozódott fel. Z. és édesanyja egy albérletbe költöztek, amit közösen fizettek. Ekkoriban már Z. édesanyja is rendszeresen ivott, napjainak nagy részét kocsimáskban töltötte. Z. ebben az időben egy csiszolóüzemben dolgozott betanított munkásként, de a gyárban leépítésre került sor, és őt is elbocsátották. Z. az utcára került. Édesanyja időközben megismerkedett egy férfival, aki az albérletükbe költözött, majd ketten közös erővel kirúgták Z.-t az albérletből, mondván, hogy nem tudja fizetni a maga részét, ezért ne is lakjon ott. A férfi Z. szerint gyűlölte őt, látni sem bírta, édesanyjának megtakarított pénzére „utazott”, és mivel maga is alkoholista volt, együtt ittak édesanyjával. Z.-nek el kellett jönnie az albérletből, ekkor harmincegy éves volt. Egy szintén hajléktalanná vált ismerőseivel együtt egy budaörsi hajléktalanszállóra mentek, mivel otthon, Székesfehérváron csak fizető szállók voltak, amit ők nem tudtak igénybe venni. Két évet töltött Budaörsön, közben alkalmi munkákból élt. Testvéreivel és édesanyjával megszakított minden kapcsolatot. 2000-ben egy ismerőse közvetítésével egy Százhalombatta környéki tanyára került állatgondozónak. Két évet töltött ott, fizetést nem kapott, csak teljes ellátást. A tanya lakott területen kívül volt, a tulajdonos hetente kétszer vitt ki Z.-nek élelmiszert és egyéb alapszükségleti cikkeket. Z. egyedül élt az állatokkal, nagyon magányosnak érezte magát. Két évig bírta, végül visszatért Budapestre, ahol a Fűtött Utca nevű hajléktalanszállóra került. Különböző építőipari segédmunkákat vállalt, de főként csak a nyári időszakban volt munkája. Ingázott különböző hajléktalanszállók között, egy-egy szállón hónapokat, fél éveket töltött. Nagyon ritkán van munkája, ideje nagy részét a szállón és környékén tölti.

L. Z. introvertált, szótlan ember. A hajléktalanszállón kevesekkel van beszélő viszonyban. Ideje nagy részét a délelőtti és a délutáni melegekben tölti, a szállón is ebédel minden nap. Sokszor előfordul, hogy órákig ül az udvaron egy padon, és csak néz maga elé.

Z. életútjában meghatározó a gyermekkorától eredeztethető agresszív és szeretetlen légkör. Ilyen környezetben nőtt fel, durva és érzéketlen

apja mellett, valamint édesanyjával, aki lassan maga is alkoholistává vált férje oldalán.

Z. egészében véve fásult és megkeseredett ember benyomását kelti. Életútjáról tómondatokban, halkán beszél, olyan hangon, mintha valaki másnak az életéről beszélné. Sem a testvéreihez, sem a szüleihez nem fűzi semmiféle viszony, úgy tűnik, hogy számára már nem is léteznek a családtagjai.

Z. gyenge akaratú, nagyon nehezen motiválható, amit az is mutat, hogy harmincegy éves koráig a szüleiével, illetve édesanyjával élt együtt, miközben egyre elviselhetlenebb volt körülötte a légkör, ám ez sem készítette életkörülményeinek megváltoztatására. Testvérei, miután elköltöztek otthonról, nem keresték a kapcsolatot Z.-vel, és ő sem velük. Mint mondta, lenézték őt azért, mert „nem tud semmit kezdeni az életével”. Az egyetlen pozitív előjelű életszakasz, amiről beszámolt, a futballhoz köthető. Mint mondta, miután édesanyja nyomására abba kellett hagynia a futballt, többé már nem érdekelt igazán semmi. Élete kényszerpályára került, olyasmivel foglalkozott már csak ezután, amihez semmiféle viszony nem fűzte. Úgy érzi, hogy lehetett volna belőle valaki futballistaként.

Ezek után már csak „tengett-lengett”, ahogy kifejezte magát, nem találta sehol a helyét. Tizenegy éve került az utcára, ebből kilenc évet hajléktalanként töltött, kivéve a két, állatgondozóként ledolgozott évét, de tulajdonképpen ebben az időben is hajléktalan volt, egy istállóhoz kapcsolódó melléképületben élt, távol az emberektől, magányosan.

Z.-t nem mozgatja semmi, nincsenek céljai, önről képtelen kimozdulni helyzetéből. Szeretne stabil, bejelentett munkát, de amikor megkérdezték tőle, milyen munkára gondol, nem tudta megmondani. A hajléktalanságból való kikerülésre nem lát esélyt. A környezetéből nem ismer senkit, akinek sikerült volna kitörnie a hajléktalanságból. Egy-két emberről tud, aki átmenetileg albérletbe költözött, de hosszabb-rövidebb időn belül ők is visszatértek a hajléktalanszállókra.

Z., bár még csak negyvenegy éves, olyan módon viszonyul az életéhez, mintha legalább húsz évvel idősebb lenne. Valójában soha nem volt képes az önálló életre, harmincegy éves koráig gyermeki státuszban élt otthon, de olyan gyermekként, akit nem szeret senki. Ebből a hosszúra nyúlt függőségi viszonyból került hirtelen az utcára, és ez a változás csak még inkább elmélyítette bizonytalanságait és félelmeit. Képtelen önálló döntéseket hozni, nem bízik magában, jövőjét sötétnek látja. Saját erejéből nem tud változtatni helyzetén, viszont nagyon nehéz együttműködni vele, mert zárkózottsága miatt nem lehet megközelíteni. Minden bizonnyal számos traumatikus, nehezen

kibeszélhető élménye van, de ezekről nem mesél, inkább magába zárja történeteit.

(B. L.)

B. L. 1953. április 6-án született Budapesten. Kisztepen, a Wekerle-telepen nőtt fel. Négyen voltak testvérek. Ötéves volt, amikor édesapja elhagyta a családot. B. L. édesapja a II. világháború előtt egy textilgyár tulajdonosa volt, majd az államosítást követően ugyanennek a gyárnak lett alkalmazottja. Inni kezdett és nagy tételekben kártyázni, feleségével egyre többször volt agresszív. B. L.-t az anyai nagyapja nevelte fel, édesapját csak tizenhét éves korában látta újra, akkor verekedésre is sor került köztük.

Az általános iskolában jó tanuló volt, tanáraitra szeretettel és tisztelettel emlékszik vissza. Rendszeresen járt hittanra és ministrálni, a vallás ma is nagyon fontos a számára. Még általános iskolás korában figyelt fel rá a „grundon” egy edző, aki levitte a Spartacus sportegyesületbe kézilabdázni. A kézilabda olyan jól ment L.-nek, hogy később többszörös magyar bajnok lett csapatával. Sportkarrierjének egy súlyos sérülés vetett véget.

Már gyerekkorában nagyon szerette az autót. Kézenfekvő volt, hogy az általános iskola elvégzése után egy autószerelő szakközépiskolába menjen továbbtanulni. Itt 1971-ben végzett, és egy Volán-telepre került autószerelőként. Mivel volt értségije, magasabb órabért kapott, mint sok régóta ott dolgozó munkatársa. Ebből elég gyakran adódtak konfliktusai. 1977-ben otthagya a műhelyt, és hivatásos gépkocsivezető (kamionos) lett.

Katonaként az ejtőernyősöknél szolgált, s az egyik Pécsen rendezett díszbemutató alkalmával ismerkedett meg későbbi feleségével, aki a tanárképző főiskolára járt. 1974-ben házasodtak össze. Budapestre költöztek, L. édesanyjához, ahol megkapták a lakás egyik szobáját. Hivatásos gépkocsivezetőként nagyon jól keresett, ezért feleségének, aki nem talált a végzettségének megfelelő munkát, nem is kellett dolgoznia, háztartásbeli volt. 1975-ben született meg fiuk.

Munkahelyéről már külföldi fuvarokra is küldték. L. szerint itt kezdődtek a bajok. Az első külföldi fuvarok alkalmával már érezte, hogy ennek nem lesz jó vége. Rákapott a külföldi prostitúáltakra, és mivel pénze bőven volt, egy-egy ilyen út során több lány szolgáltatásait is igénybe vette. Amikor hazajött, a felesége már tudta, mi történt. Mint L. mondta: „a nők megérik az ilyesmit”. A vége az lett, hogy harag nélkül, közös megegyezéssel elváltak 1984-ben. L. egy sportszatyorral hagyta el a lakást, ami időközben már az övék lett, miután L. édesanyja elhunyt. Felesége a lakást eladta, és fiával együtt Pécsre költözött a szülei-

hez. L. rendszeresen és lelkiismeretesen támogatta a gyermekét, egészen addig, amíg az meg nem szerezte főiskolai diplomáját.

Miután L. elköltözött otthonról, főleg albérletekben lakott, vagy barátoknál, ismerősöknél. A barátok, mint mondta, főleg piások voltak, fizetni nem kellett nekik, csak itallal és cigarettával hozzájárulni a közös fogyasztáshoz. Ez az albérletelés és barátoknál meghúzódnás nyolc éven keresztül ment, közben sok nő is megfordult L. életében, de ezek a kapcsolatok általában két-három hónapig tartottak csak.

A rendszerváltás után is folytatta a kamionozást, de mivel a cég, ahol addig dolgozott, megszűnt, feketén kezdett dolgozni magáncégeknek, ahol régi kollégái lettek a vezetők. Ezt az időszakot L. tengődésként írja le. Nem volt otthona, nem volt bejelentett munkahelye, bár viszonylag jól keresett. Az idősebb nővére ajánlotta neki olykor, hogy menjen hozzájuk lakni, de L. sosem állt kötélnek, mert már így is sokan éltek abban a lakásban.

L. ezekben az években már keményen ivott, mellette kártyázott is nagy tétekben. Mint mondta, ezt biztos az apjától örökölte. Többször előfordult, hogy a havi fizetését egyetlen éjszaka alatt eljátszotta és elitta.

2001 elején az akkori albérletéből élettársával együtt kirakták, és abból az albérletből aztán már azonnal egy hajléktalanszállóra került. Azóta kisebb-nagyobb megszakításokkal itt él. Alkalmatosan dolgozik egy kínai vállalkozónak, ruhákat fuvaroz a különböző üzleteibe.

Másik nővére egyedül él Budapesten, és felajánlotta L.-nek, hogy a lakásában kialakít neki egy galériát, ahol lakhat. Van egy ismerősük, aki ács, és vállalta, hogy megcsinálja a galériát. Tavaszra van megbeszélve a munka, L. szerint biztosnak tűnik, már várja, hogy költözhessen. Mint mondta, „a hajléktalan élet egy iszapos, lápos valami. Nem akarok elsüllyedni benne.”

B. L. magányos ember. A hajléktalanszállón nem barátkozik senkivel, és vele sem barátkozik senki. Mindig egyedül érkezik, és reggel egyedül is megy el. Mint elmondta, taszítja őt a többiek durvasága, alpári viselkedése és ápolatlansága. Nem talál egyikükkel sem közös témát, nem szereti a vicceiket, ezért inkább nem is kezdeményez semmiféle kapcsolatot velük. Külsejére különös gondot fordít, fekhelyét — ami az esetek jó részében csupán egy matrac — mindig tisztán tartja, kevése holmiját hosszasan rendezgeti esténként. Nem túlekszik az ételosztásnál, hanem mindig türelmesen kivárja, míg rá kerül a sor, és ha esetleg nem jut neki, akkor sem dühöng. Látszik rajta, minden megnyilvánulása arról árulkodik, hogy a hajléktalanszállón töltött időt átmenetinek te-

kinti, és nem hagyja magát abba az apatikus, keserű állapotba sodortatni, ami az itt élők többségére jellemző. Sem külsőleg, sem belső, pszichés vonatkozásban nem akarja átvenni a hajléktalankra jellemző vonásokat.

Tisztában van azzal, hogy elsősorban magának köszönheti, hogy egy hajléktalanszállón él, nem vádol senkit és semmit. Tudja, hogy mindaz, amit élete utolsó húsz-huszonöt évében „elkövetett”, egyenesen vezetett ide. Tapasztalataim szerint egy hajléktalannak csak akkor van esélye életének jobbra fordítására, ha hajléktalan-léte idején sem felejtkezik el arról, milyen céljai vannak még, ha egyáltalán akar még az életével valamit kezdeni. Ha nincs célja, esélye sincs a hajléktalanságból való kikerülésre. Fontos, hogy megőrizze identitását még ilyen körülmények között is, és ne süllyedjen el abban az arctalan, akarattalan masszában, ami az ilyen közegre olyannyira jellemző. Aki feladja, és csak vegetál, nem mozdítható ki ebből a helyzetből.

B. L. egyáltalán nem ilyen alkat, ő magát sem tartja effektív hajléktalannak, csupán olyasvalakinek, akinek egy ideje nincs hol laknia. Elmondása szerint ugyanazt élte meg, mint édesapja, aki elég magasról zuhant le, és lett alkoholista rokkantnyugdíjas. Hasonló módon akarta megoldani a problémáit, mint az édesapja (kártya, ital.)

Most már jó ideje nem iszik, hetente többször jár szentmisére, és erősen bízik abban, hogy a nővére által felajánlott lehetőség hamarosan realizálódni fog. Maga is tenni akar ezért, és alkalmi munkáiból befolyt pénzének egy részét külön erre a célra nyitott bankszámlán tartja. Minden esélye megvan arra, hogy életének hátralevő részét ne hajléktalanként élje le.

(E. A.)

E. A. 1974. június 25-én született Budapesten. Egy újpalotai panellakásban nőtt fel két nővérével és az öccsével együtt. Édesanyja a BKV-nál dolgozott takarítónőként, édesapja targoncavezető volt egy építési cégnél. E. A. életének első éveit, mint elmondta, nagyon rosszul teltek. Mindkét szülője alkoholista volt. Két és fél éves, amikor édesanyja leforrázta A.-t egy kanna forró kamillateával. A. akkor idegsokkot kapott, hónapokig volt kórházban, több műtéten esett át, de a baleset nyomai a mai napig jól láthatóak felsőtestén. A. szerint édesanyja részeg volt, amikor ráesett a forró teával. Az esemény kiváltotta idegsokk A. szerint nem múlt el, azóta nem tudja kontrollálni az indulatait, és mindebből komoly problémái származtak eddigi életében. Tízéves, amikor édesapja meghal az alkoholizmusából eredeztethető májbetegségben. A. igen korán elkezdett inni, állítása szerint tizenkét-tizenhárom évesen. Tizenhárom éves alig múlt,

amikor 1987 őszen alkoholemérgezéssel kórházba szállították. A. azt mondja, öngyilkos akart lenni, és úgy gondolta, addig iszik, amíg meg nem hal.

Az általános iskola első két osztályát „normál” közösségben végezte, aztán osztályfőnöke javaslatára kisegítő osztályba került. A. szerint azért, mert nem tudott beilleszkedni az osztályba, a legkisebb nézeteltérés is agressziót váltott ki belőle. A. az elszenvedett idegsooknak tulajdonítja, hogy kisegítő osztályba került. Az általános iskola elvégzése után dísznövénykertész-virágkötő szakiskolába kerül, de onnan három hét után kirúgatta magát. Mint mondta, nem szerette azt az iskolát, nem érdekelte az egész. Ezek után egy postahivatalban kezdett dolgozni, a levélszortírozó osztályon.

Újpalotán ismerkedett meg későbbi élettársával, aki egy környékbeli vegyeskereskedésben dolgozott. A. édesanyjához költöztek. Kapcsolatuk három és fél évig tartott. A. szerint édesanyja gyűlölte az élettársát, élettársa édesanyja viszont A.-t nem volt képes elviselni.

2000 júniusában született meg gyermekük, egy kisfiú. A. édesanyja ezek után kitette őket a lakásból, mondván, hogy nem bírja már tovább elviselni őket. A. élettársa a gyerekekkel egy újpesti anyaoththonba költözött, A. pedig egy ismerőséhez. A. élettársa két hónap múltán eltűnt a gyerekekkel együtt az anyaoththonból. A. csak később tudta meg, hogy élettársa időközben megismerkedett egy férfival, és hozzá költözött Szolnokra. Az eltelt években A. kétszer vagy háromszor látta a fiát, legutoljára 2006-ban.

Miután kitétek őket otthonról, A. egy telken, ismerőse faházában húzta meg magát. Hentesknél dolgozott, baromfit bontott, később zöldségeseknél dolgozott, ahol ládákat pakolt, de bejelentett munkahelye sosem volt. Később lakott más ismerőseinek picéiben, és az utcán is. Alkalmi munkái, kisebb kihagyásokkal, mindvégig voltak. 2001 óta tartja magát hajléktalannak. Idősebb nővérel rossz a kapcsolata, sosem jöttek ki jól egymással. Fiatalabb nővérel jó a kapcsolata, vele és családjával egy-kéthetente szokott találkozni, de náluk nem lakhat, mert egy kis lakásban élnek három gyerekkel. Öccsével is jónak mondható a kapcsolata, de vele nagyon ritkán találkozik, ő külföldön dolgozik.

2004 óta él hajléktalanszállón. Amióta itt él, soha nem vett részt balhéban vagy verekezésben. A. szerint az, hogy hajléktalan lett, legfőképp az itálnak köszönhető. Az ital robbantotta szét a családját, és az élettársi kapcsolata is erre ment rá szerinte. Az italozás húzódik meg a mögött is, hogy a közelmúltban elvesztette munkáját, és azóta nem is dolgozik. Az újpalotai vásárcsarnokban dolgozott amolyan mindeneként, árut pakolt, ta-

karított. Utolsó munkanapján részegen összeesett a csarnok előtt, ezek után nem tartottak igényt a munkájára.

A.-nak van egy ismerőse, akihez hetente kétszer-háromszor jár kutyát sétáltatni, cserébe ételt kap és cigarettát.

Az alkohol és a „saját hülyesége”, ami hajléktalanná tette, így fogalmazott. Ezen azt érti, hogy soha nem tudott uralkodni magán, amikor kellett volna, és emiatt sokszor keveredett balhéba, sokszor rúgatta ki magát különböző munkahelyeiről.

A.-nak nincs elképzelése arról, mi lesz vele a jövőben. Semmiféle kiutat nem lát a hajléktalanságból. Esetleg azt, ha bejelentett, tisztességes munkahelye lenne, normális fizetésért, amiből el tudna menni egy fizetős szállóra vagy olcsó alberletbe. De erre pillanatnyilag kevés az esélye.

E. A. jellegzetes figurája a hajléktalanszállónak. Igazi „fontoskodó” alkat, mindenhez jobban ért, mint mások, minden felmerülő problémára tud valamilyen megoldást. Erőteljes motivációja van mások irányítására, vezetésére. Szereti, ha az van, amit ő mond, és elképzeléseit megpróbálja ráerőltetni a többiekre. Emiatt számos konfliktusa volt már a szálló lakóival, akik között jócskán vannak öntörvényű, kompromisszumokra képtelen emberek. A gyerekkori balesetéből származó maradandó idegi károsodás nehezen körvonalazható, annyi azonban elmondható, hogy A. jellegzetesen infantilis alkat, aki különböző képességeinek hiányosságait élénk fantáziájával próbálja elfedni. Sosem lehet igazán eldönteni, igazat mond-e, vagy az általa elképzelt eseményekről beszél valóságként.

A. komoly hátránnyal indult, keményen italozó szülők gyermekeként. Gyerekkori balesete miatt egy életre megharagudott édesanyjára, aki szerinte részegsége miatt forrázta le őt. Az, hogy az általános iskola első két osztályának elvégzése után kisegítő osztályba került, csak fokozta a már addig is meglévő hátrányos helyzetét. Valójában egyáltalán nem biztos, hogy ott lett volna a helye, hisz értelmi képességeivel szemmel láthatóan nincsenek komoly bajok, inkább a magatartásával lehettek súlyos problémák, és ezt nem tudták kezelni tanárai. Mivel az általános iskola elvégzése után nem tanult tovább, helyzete még kilátástalannabb lett, ehhez hozzájárult még alkoholizmusa, ami serdülő éveitől kezdve jelen van életében. Mindig is alkalmi munkákból tartotta el magát, helyzete folyamatosan bizonytalan volt. Élettársának eltűnése óta nem volt kapcsolata senkivel, és ahogy elmondta, már nem is tudja elképzelni, hogy valaha lesz. A gyereke különösebben nem hiányzik neki, akkor sem igazán akarta, és különben is van egy nevelőapja, akire a gyermek már édesapjaként tekint. Mint mondta, a hajlék-

talán-léte már megszokta, és a szállóra is úgy tekint, mintha az otthona lenne. Ez a szemlélet a hajléktalanok számára talán megnyugtató, helyzetük megváltoztatását azonban jócskán megnehezíti. A számára nagyjából kielégítők a körülmények, sokkal többre nincs szüksége, számos haverja van a hajléktalanok között. Abban, hogy a szállón viszonylag jól érzi magát, valószínűleg az is közrejátszik, hogy számára ez az egyetlen közeg, ahol akadnak olyanok, akik fölött hatalmat gyakorolhat. Erre „odakint” nem lenne lehetősége, és ezt ő is jól tudja.

Mióta kirúgták utolsó munkahelyéről, egyáltalán nem iszik. Azóta nincs munkája, bár több ígéretet kapott különböző alkalmi munkalehetőségekre. Arra, hogy bejelentett munkahelye legyen, kevés az esélye, mert nehezen kezelhető személyisége miatt valószínűsíthető, hogy rövid időn belül kirúgják mindenhol. Számára a hajléktalanság néha már olyasmí, amire büszke tud lenni, lényeges pontjává vált identitásának. Valószínű, hogy önerőből képtelen lesz kikerülni a hajléktalan-léteből. Számára a hajléktalanság elfogadható életforma, mert itt legalább már nem érhetik további komoly csalódások és kudarcok. Itt még embernek érezheti magát, míg a kapun kívül csak egy kicsit furcsa, „bogaras” alak, akít úgysem vesz komolyan senki.

(N. M.)

N. M. 1974-ben született Budapesten, és egy Budapest környéki községben, Inárcson nőtt fel. Édesapja sofőrként dolgozott, édesanyja adminisztrátorként. Testvérei nincsenek. Három éves korában elváltak a szülei, M. szerint elsősorban apja alkoholizmusa miatt. Édesapja visszaköltözött a szüleihez Budapestre, édesanyja pedig eladta inárcsi házukat, és az anyai nagymamához költöztek. Édesanyja megismerkedett egy helybeli férfival, nemsokára hozzá is költöztek. M. nem szerette ezt az embert, aki agresszív alkoholista volt, édesanyját többször megverte, és őt is megütötte olykor. Nevelőapjának volt egy fia valamelyik korábbi kapcsolatából, vele törődött a maga módján, M.-et azonban semmibe vette és gyűlölte. Egy időben az is felmerült, hogy M.-et állami gondoskodásba adják, de aztán ebből nem lett semmi. M. szerint az édesanyja sem szerette őt, mert külsőleg túlságosan emlékeztette az édesapjára, és ez elég volt neki ahhoz, hogy rideg és elutasító legyen iránta. Édesapja hétvégeként magával vitte a fiút a nagyszülőkhöz. Az egyik ilyen hévége után, amikor édesapja hazavitte M.-et, nevelőapja és három ismerőse brutálisan megverte az édesapát, aki olyan súlyos sérüléseket szenvedett, hogy agyműtéten esett át, és többé nem is jött helyre az állapota. 1993-ban bekövetkezett

haláláig szülei ápolására szorult. A nevelőapa megúsza az esetet, M. szerint azért, mert az elkövetők egyike maga is rendőr volt. Az eset után az édesapját soha többé nem látta.

Az általános iskola elvégzése után szakmunkásképzőbe került, ahol kőművesnek tanult. 1992-ben tette le a szakmunkászvizsgát. Ezek után kőművesként dolgozott különböző építőipari vállalkozásoknál, a nevelőapa házában élt, akivel egyre inkább elmérgesedett a viszonya. 1995-re annyira megromlott a viszonyuk, hogy M. a nagyanyjához költözött. 1998-ig élt ott, amikor megismerkedett egy helybeli lánnyal, akivel kisvártatva összeköltöztek, s a lány szüleinél laktak. 1998-tól vagyónőrként dolgozott. Egy ismerőse javasolta neki, hogy végezzen el egy ilyen tanfolyamot, mert kőművesként a téli időszakban nem jutott munkához. Élettársi viszonyuk másfél évig tartott, a lány többször is megcsalta őt. M. szerint a lány szülei miatt ment tönkre a kapcsolatuk, akik lenézték őt, és ez idővel a lányukra is átragadt. (A lány szülei tehetős emberek voltak, dohányáru-nagykereskedéseket működtettek.)

M. vagyónőrként dolgozott cégek telephelyein, üzletekben. Élettársi kapcsolatának megszűnése után visszaköltözött a nagyanyjához, de nem bírta sokáig. Tett egy utolsó kísérletet, hogy nevelőapjához és édesanyjához költözzön, de ez végül a mostohaapjával való verekedésbe torkollott. A verekedés után édesanyja azt mondta neki, hogy nem szeretné, ha még egyszer átlépné a ház küszöbét.

M. ezután Budapestre költözött albérletbe. Egy fegyvergyárban dolgozott szerelőként. Nagyjából fél évet töltött az albérletben. 2006 tavaszán kirúgták munkahelyéről, így nem tudta tovább fizetni az albérletét. Ezután néha még hazalátogatott a nagyanyjához, de főleg budapesti haverjaival csavargott és kocsmázott, közben pedig alkalmi segédmunkákból élt.

2007 telén került a hajléktalanszállóra, miután nagyanyjával is végleg megromlott a kapcsolata. Ekkor még csak néhány hetet töltött a hajléktalanszállón. Egy ismerőse hozta össze 2008 tavaszán egy vállalkozóval, aki balatoni házána építésére toborzott munkásokat. M. vállalta a munkát, leutaztak a balatoni házhoz, ahol fizetést ugyan nem kapott, csak teljes ellátást. A vállalkozó e munka lejártával ajánlotta M.-nek, hogy ha akar, külföldön is vállalhat munkát kőművesként, ő mindent elintéz neki. M. természetesen kapott az ajánlaton, és 2008 áprilisában többedmagával egy angliai kisvárosba utazott. A vállalkozó azonban itt sem fizetett, csak nagyritkán valami zsebpénzre valót, általában a teljes ellátást biztosította csak. M. fél év után, miután megelégedte a helyzetét és nem sikerült a vállalkozóval sem tisztázni a problémáit, 2008 októberében hazautazott.

A repülőtérről szinte az első útja a hajléktalanszállóra vezetett. Nem tudott elhelyezkedni, mert vagyoni bizonyítványát időközben elopták, kőművesként pedig nem talált állást.

N. M. zaklatott gyermekkorra és hanyatttört életútja ellenére derűlátó és optimista ember. Nem tekinti magát hajléktalannak, ezt az állapotot átmenetiként fogja fel. A sok kudarc és kilátástalan helyzet nem taszította apatikus állapotba. Gyermekkoráról szinte kizárólag csak rossz emlékei vannak, egyedül édesapjára emlékezik szeretettel, akit viszont brutális bántalmazása után nem látott többé. Nevelőapja megtiltotta neki, hogy meglátogassa, és édesanyja is megfenyegette, hogy ha mégis találkozik vele, nem teheti be a lábát hozzájuk. Mire mégis találkozhatott volna vele, édesapja meghalt.

Élettársi kapcsolata is rosszul sikerült, a lány szülei mindvégig éreztették vele, hogy nem közéjük való. Alantas, „örök vesztes” típusú emberként kezelték, aki soha nem juthat be az ő köreikbe. Önállósodási kísérletei rendre elbuktak, az albérletet sem volt képes sokáig fenntartani. Külföldi munkavállalásával is úgy járt, mint sok más hajléktalan. Gyakran fordul elő ugyanis, hogy megjelenik egy vállalkozó, aki munkát ajánl nekik, majd miután eljönne a fizetés ideje, nem fizet, vagy csak a töredékét az előre kialkudott összegnek. Mivel ezek sosem bejelentett munkaviszonyok, a hajléktalanok nem tudnak hová fordulni jogorvoslatért, sőt, előfordul, hogy ha mégis szóvá teszik sérelmeiket, még meg is verik őket.

M. a hajléktalanságának fő okát zilált családi körülményeiben jelöli meg, bár nem bújik ki saját felelőssége alól sem. Voltak időszakok, amikor M. is ivott, csavargott, de ezek a periódusok aztán nem váltak tartóssá az életében. Nap mint nap az álláshirdetéseket böngészi, és szeretne mihamarabb valamilyen munkát találni. Elsősorban kőművesként szeretne elhelyezkedni, de a vagyoni helyzetétől sem zárkózna el, ellopott bizonyítványának pótlása folyamatban van. Amennyiben sikerülne bejelentett, tartós munkaviszonyt létesítenie, átmeneti szállóra akar költözni, és miután egzisztenciája valamelyest megerősödik, albérletbe.

M. nincs elkeseredve, azt mondja, nem szeretne beleragadni ebbe az életformába, mert úgy tapasztalta, minél több időt tölt el valaki hajléktalanként, annál nehezebb lesz majd visszakerülnie a „normális” életbe. Később szeretne családot is alapítani, hogy gyerekeinek megmutassa, hogy — mint megfogalmazta — másképp is fel lehet nőni, mint ahogy neki sikerült.

3.

A fenti öt esetleírás elemzése során óhatatlanul is észre kell vennünk olyan momentumokat, amelyek ismételtelen felbukkannak mindegyik történetben. Ezek olyan hasonlóságok, amelyek nem valamiféle véletlen egybeesés következményei, sokkal inkább egy olyan jelenség rendre ismétlődő felbukkanásáról van szó, amelynek feltárása talán közelebb vihet minket a hajléktalansághoz vezető utak megértéséhez.

Az egyik ilyen visszatérő elem interjúalanyaim elbeszéléseiben a szülő (vagy mindkét szülő) alkoholizmusa, illetve az ezzel sokszor együtt járó agresszív viselkedésük. Mind az öt általam megkérdezett hajléktalan olyan családban nőtt fel, ahol az apa, de előfordult, hogy az anya is ivott. Az alkoholizmushoz kapcsolódó agresszió, amely általában a házastárs, de a gyerek ellen is irányult, szintén mind az öt esetben felbukkan. Ebből adódik az is, hogy gyermekkorukat általában szorongásokkal telinek és zaklatottnak írják le, amelyben nem volt helye a törődésnek, az odafigyelésnek, a szeretetteljes családi légkörnek. A megkérdezett hajléktalanok mindegyikénél már korai szakaszban hiányok és zavarok léptek fel, amelyek később csak halmozódtak, így már eleve, életük első éveiben a veszélyeztetettség állapotába kerültek. A bizonyos fejlődési szakaszokban való sikertelen átjutás, megoldatlan krízis mind hozzájárulhatnak ahhoz, hogy az ezeket elszenvedő gyermek a későbbiekben további súlyos problémákkal szembesüljön majd, amelyekkel nagy valószínűséggel szintén nem lesz képes sikeresen megbirkózni. Ennek alapján azonban korántsem lehet azt állítani, hogy az alkoholista és agresszív szülők gyermekei az esetek nagy részében később hajléktalanná válnak — erre vonatkozó statisztikák valószínűleg nincsenek is —, az azonban biztosan elmondható, hogy a hajléktalanná vált emberek szülei között nagy gyakorisággal találunk olyanokat, akik alkoholisták és ezzel együtt agresszívak voltak. Mindez alátámaszthatja azt a feltételezést, mely szerint az ilyen családban felnövő gyermek már élete első éveiben rendelkezik egy olyan rizikófaktorról, amely (a később még erre ráépülő egyéb rizikófaktorokkal együtt) sokszorosan megnöveli annak az esélyét, hogy egyszer majd hajléktalanná váljon.

Két interjúalanyomnál is megjelenik az a motívum, mely szerint volt valami fiatal éveikben, ami igazán érdekelte őket, és amiben tehetségesek voltak — egyiküknél az éneklés és a zene, a másikuknál a futball —, de bizonyos körülmények miatt fel kellett hagyniuk ezzel az általuk szívesen űzött tevékenységgel. Egyik esetben az alkoholizmus lett akadálya a kórustagságnak, a másik esetben a szülő ellentmondást nem tűrő akarata a sportolás befejezését illetően. Mindketten for-

dulópontként élték meg életüknek ezt a szakaszát, olyan fordulópontként, ami súlyos veszteségként jelent meg a későbbiekben. Választott pályájuk kényszerű befejezése után már nem sok örömet találtak a munka világában, lehetőségeik szűkre szabottak voltak, és semmiféle kibontakozást nem kínáltak a számukra.

A munka világával való kapcsolatukat általában a kényszer, és semmi esetre sem az önmegvalósítás vágya határozta meg. Ugyanez érvényes társas kapcsolataikra is, a házasságokra és az élettársi kapcsolatokra. A szülői mintakövetés előbb vagy utóbb mindegyiküknél „beérett”, azaz főbb vonalaiban megismételték szüleik zátonyra futott kapcsolatait. Mind az öt esetben tönkrement házasságok vagy élettársi kapcsolatok tűnnek fel, ahol pedig nem, ott a kapcsolatra való képtelenségről beszélhetünk (L. Z. esetében).

A zaklatot vagy sivár gyermekkorra általában korai és kényszerű felnőttkor következik esetükben, de csak abban az értelemben beszélhetünk „felnöttségéről”, ha ezen a kenyérkereset kényszerét értjük elsősorban. Mindaz, ami a felnőtté válást érzelmi árnyalttá és harmonikussá tehetné, hiányzik az életükéből. A tönkrement házasságot egyre gyorsabb lefolyású élettársi kapcsolatok követik, amelyek végül a társtalanságba torkollnak. Ijesztően egyedül vannak. Az öt általam megkérdezett hajléktalan közül mindössze egyikük nevezett meg valakit, akit igazi barátjának tart (M. G.), a többiek nem tudtak ilyen mélységű kapcsolatról beszámolni, legfeljebb haveri vagy ismerősi szinten említettek kapcsolatokat. A kapcsolatnélküliség, a kapcsolati tőke szinte teljes hiánya rányomja bélyegét életük nagy részére. Mindez azt eredményezte, hogy bizalmi kapcsolatokat most is csak nagyon nehezen tudnak kialakítani, ezért a szociális munkásnak nagyon körültekintően és türelmesen kell építgetnie azt. Jól jellemzi ezt az is, amikor többségük nem volt hajlandó diktafonra mondani történetét, mert túlságosan hivatalosnak és épp ezért gyanúsak tűnt számukra a beszélgetés ilyenfajta rögzítése. Ha nem kérem meg őket többször a beszélgetésen való részvételre, némelyikük szándékosan megfedkezett volna róla. Furcsa paradoxon ez, mert eközben viszont határozottan azt éreztem, hogy vágnak is arra, hogy valaki meghallgassa őket. Inkább arról van szó, hogy kezdeményezni nem akarnak vagy nem képesek, a kapcsolat kialakításához szükséges motiváció hiányzik belőlük, vagy olyan rejtett formában működik, hogy időre van szükség a felszínre hozatalához. A sorozatos csalódások — a szülőikben, a házastársban, élettársban, de önmagukban is — idővel a kapcsolatteremtési készség és kedv fokozatos leépüléséhez vezettek.

A lecsúszási folyamat, amely a hajléktalansághoz vezet, az esetek nagy részében nem rövid idő alatt játszódik le, hanem hosszú évekig tart. Az effektív hajléktalanná válást megelőzi egy olyan időszak, amikor ugyan van még fedél a fejük felett, ez azonban már tényleg csak arra szolgál, hogy ne legyenek kitéve az időjárás viszontagságainak. Egyfajta érzelmi és szociális hajléktalanság ez az állapot, amikor már nincsenek normális emberi kapcsolataik, magukra maradtak, nem számíthatnak senkire. A szülők és a házastársak elfordultak tőlük, vagy ők fordultak el szüleiktől, házastársuktól, és nincs semmiféle biztos pont, amibe kapaszkodhatnak. Ekkorra már munkahelyüket is elvesztették, esetleg alkalmi munkákból tartják fent magukat, ami nem biztosítja számukra a lakhatási és az egyéb költségeket. Innen már csak egy lépés — például a főbérlió kirakja őket az albérlétekből, a szülővel véglegesen megromlik a viszony, vagy a házasság megromlása miatt kell elköltöznie — a tényleges hajléktalanná válás, ami még mindig nem jelenti azt, hogy az utcán vagy éjjeli menedékhelyen töltik az éjszakáikat, hanem eleinte még haveroknál, ivócimboráknál tölthetnek egy-egy hetet vagy hónapot. Ez az állapot azonban nem tarthat sokáig. Rövid időn belül mindenhol menniük kell, és mivel innen már nincs hová menniük, következik az éjjeli menedékhely vagy az utca.

Robert Castel egy tanulmányában¹ a társadalmi zavarok zónáit vázolja fel. A társadalmi tér több zónára osztható fel, amelyek abban különböznek egymástól, hogy a társadalmi kohézió milyen fokát biztosítják. A *betagolódás* zónájában azok találhatók, akik rendelkeznek az állandó, biztos munka nyújtotta garanciával, és erős kapcsolati tőkéket képesek mozgósítani. A *sebezhetőség* zónája egyesíti a munka bizonytalanságát a kapcsolatok törékenységével, a *kiilleszkedési zóna* jellemzője pedig az, hogy a munkanélküliség együtt jár a szociális elszigeteléssel. Az egyes zónákat elválasztó határok bizonytalanok és átjárhatóak. A *sebezhetőség* zónája sok tekintetben egybeesik a *kiilleszkedés* zónájával. Természetesen előfordul olyan helyzet is, amikor a munkanélküliséggel együtt jár egy erős szociális kötődés, ez azonban a hajléktalanságra egyáltalán nem jellemző.

A fenti öt esetleírásból egyértelműen kivehető, hogy a megkérdezettek mindegyike már *eleve* a *sebezhetőség* zónájából indult, még ha különböző „erősséggel” is. (B. L. életének korai szakasza ilyen szempontból távol áll mondjuk L. Z. hasonló életszakaszától, ám mindketten a *sebezhetőség* zónájában éltek már akkor is.) A *betagolódási zónát* egyedül B. L. érte el életének egy periódusában, amikor jól kereső kamionsofőr volt, és a házassága is működőképesnek tűnt, ezen a viszonylag rö-

vid ideig tartó szakaszon kívül azonban jórészt ő is a sebezhetőség zónájában élt, mielőtt a kiilleszkedési zónába jutott volna.

A sebezhetőség zónájában élőknek jóval nagyobb esélyük van a hajléktalanná válásra, mint azoknak, akik a betagozó zónába tartoznak. A kiilleszkedési zónában élők jó része viszont már ténylegesen hajléktalan. A kapcsolati háló szét szakadása, ha tartós munkanélküliséggel párosul, már elegendő ahhoz, hogy hajléktalansághoz vezessen. Az általam leírt esetekben jól nyomon követhetőek azok a folyamatok, amelyek a sebezhetőség zónájából a kiilleszkedési zónába juttatták a hajléktalanná vált embereket.

Az itt megkérdezett hajléktalanoknak még most, életüknek ebben a szakaszában is az így vagy úgy meglévő kapcsolati hálójuk adhat reményt a helyzetük javítására. Az igazi megoldáshoz azonban a kapcsolati háló ilyen működése nem elég. Ezek a kapcsolati hálóak legfeljebb csak arra elegendőek, hogy ideig-óráig valamilyen alkalmi munkalehetőséghez vagy átmeneti lakhatáshoz juttassák a hajléktalanokat, arra azonban nem, hogy magának a hajléktalanságnak búcsút mondjanak. Az ilyen kapcsolati hálóval rendelkezők „keringenek” egyik hajléktalanszállótól a másikig, megszakítva időnként egy-egy szívességi lakáshasználattal vagy munkásszállással, amelyekből előbb vagy utóbb megint visszakerülnek egy éjjeli menedékhelyre.

Jól látszik, hogy a sebezhetőség zónája az, amelyik „újratermeli” a hajléktalanságot. Ma Magyarországon a sebezhetőség zónájában élők száma nö-

vekvőben van, ezzel párhuzamosan egyre többen kerülnek át a kiilleszkedési zónába is. A folyamat csak olyan módon lenne megelőzhető, ha már eleve mindent megtennénk annak érdekében, hogy a sebezhetőség zónájába minél kevesebben kerülhessenek. Őt hajléktalan interjúalanyom mind a sebezhetőség zónájában töltötte életének első húsz-harminc évét, és ezek után billentek át a kiilleszkedési zónába, amely esetükben a hajléktalanságot jelentette.

Hajléktalanszállón dolgozó szociális munkásként az ember már csak egy folyamat végső állomásával tud szembesülni, és akkor is csak igen felszínesen, mert egyszerre száz-százötven ember tartozik a lehetséges klienskörébe, akik közül csak kevesekkel nyílik alkalom alaposabb beszélgetésre. A hajléktalanok életében a szállóra kerülés egy olyan folyamat — általában utolsó — állomása, amely sok évvel azelőtt kezdődött el. A kérdés elsősorban nem az, hogy mit tegyünk a hajléktalanokkal — bár ez is nagyon lényeges kérdés —, hanem sokkal inkább az, hogy milyen módon előzhető meg a hajléktalanná válás. A jelenlegi gazdasági és társadalmi folyamatokat tekintve azonban éppen ez az a kérdés, amellyel kapcsolatban a legtöbb kétségünk merülhet fel.

GYÖRFFY ÁKOS

¹ Robert Castel: *A nélkülözéstől a kivetettséig — „a kiilleszkedés” pokoljárása.* (Ford. Léderer Pál.) *Esély*, 1993/3. 3–23.